

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՀԱՅ ԵՐԵՒԵԼԻՆԵՐՈՒ ԿԵՆՍՂԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԸ, ՋԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ
ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ԼՆ. ԵՒ ԼՆ.

1512-1912

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ 400 ԱՄԵԱՅ ՅՈՒԲԵԼԵԱՆԻ ԱՌԻՅՈՎ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՇՔԵՂ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

Կ Ա Ջ Մ Ե Ց

Վ. Գ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ՊՐԱԿ ԻՐ. (28)

ՎՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

1.	Մանգր Վարժապետ Կարինեանց	3	Պատկեր
2.	Սահակ Պատրիարք Սերովբեան	5	»
3.	Մատթեոսյան Սահակ Բարկիեան	2	»
4.	Յիսկան Կասարինի Լազարեանց	1	»
5.	Մանգր Մինաս Սրբնովիչ	2	»
6.	Մատթեոս Խան Թօփչի Պաշի		
7.	Պատրիարք Պատրիարք Գրիգորեան	4	»

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ի Չ

Վ. ԵՒ Պ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԵՂՐԱՐՔ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՁՈՒՄԱՆ

1912

Յակոբոս Պատրիարք Սերովբեան

ՄԱՅՐ ՅՈՒՅԿ

ՉԵՌԱԳԻՐ ՄԱՏԵՆԵՑ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՍՐԻՈՅ ԵՌՈՒՈՅՆ ԷՋՄԵԼՈՒՆԻ

Տպագրեալ

Հրամանաւ Տեառն ՄԱՏԻՎՈՍԻ Բնդհանրական Հայրապետին
Համենայն Հայոց:

Ծախար 7 կրօն գրքիւն Յաւիտեայ Ազգայնոց կրօնի մասնաճիւղի յայնչ Երևան քաղաքի Սրբազան Սրբայ Էջմիածնի:

Ի 1863 տարի

Ի ԹԻՖԼԻՉԷ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԷԺՄԵԼՈՒՆ ՀՈՐԵՆՈՐ ԴՊՐՈՅԻ ՀԱՅՈՑ

328.—Յակոբ Կարինեանցի հրատարակած Մայր Յուզակը

ընդունելոյ իմ զայն ցուցակ հարկ եղև
այ պարզագրել զայն առանց իրիք փո-
հան շարադրածին. քանզի ձեռն ըստ
ազմեալ էր այն ցուցակ, անյարմար էր
թեան ըստ այլ և այլ պատճառանայ:
արզագրելոյն ետու ՚ի տպագրութիւն
ատութիւն և զսրբագրութիւն տպագրեալ
ընդ բնագրին, (որ տաղակալի իմն է
սկան տպարանս) ինչնայօժար յանձն
այրենակիցն իմ Յարութիւն քահանայն
աճեանց:

Ես իմ փանաքի զօհաբերութիւն մատու-
ն ՚ի սեղան ազգային դպրութեան մեծա-
զի Հայք, յետ հասու լինելոյ բարե-
մեան գրադարանի սրբոյ էջմիածնի, և
ունելոյ զցուցակ պահպանեալ ՚ի նմա
գ, հաճեսցին նախ՝ առ ո՛րս և գտցին
Յիշատակարան

ձեռագիր մատեանք, կնքեալք կարմրաներկ
կնքով սրբոյ էջմիածնի, վերագարծուցանել անդր,
ըստ սրուժ ցարդ թերևս հանդարտէին այնպի-
սիք զխիզ իրեանց պատճառելով, թէ էջմիա-
ծին չիք կարգաւորեալ գրադարան, և թէ ինք-
եանք լաւ եւս պահպանեն զայն քան զմիարանս
էջմիածնի, իսկ այժմ բարձաւ ՚ի միջոյ և այն ըստ
իմիք օրինաւոր պատճառ: Երկրորդ՝ առ ս և
գտցի ձեռագիր մատեան, թէ՛ և առանց կնքոյ
էջմիածնի կամ այլոյ վանօրէից, թո՛ղ յօժա-
րեացի նուիրել զայն գրադարանին սրբոյ էջ-
միածնի ՚ի յաւերժական յիշատակ, որպէս զի
յանցանել ժամանակաց կարկեմք ունիլ գէթ
զմի միայն ճոխ գրադարան ազգային: Երրորդ՝
հոգեւորականք մեր և ուսումնական եղբարք
Հան ՚ի գործ դիցեն գաւանել զցանկացոյս առ ՚ի
տպագրել զմի մի ՚ի մատենից այնք գրադարանի,

որք հաճոյ թուիցին նոցա, կամ որոց առաւել լապէս պէտս ունին ազգն և եկեղեցին: Եւ չորրորդ՝ խմբագիրք օրագրաց, լրագրաց և այլ ուսումնականք, պարապեալք 'ի մատենագրութիւնս 'ի պէտս հարկաւորութեան ունելոյ առ ինքեանս զօրինակ իրիք մատենի եղելոյ 'ի գրադարանի սրբոյ Աթոռոյն, կամ զքաղուած 'ի նոցանէ, 'ի ձեռն վիճակաւոր առաջնորդաց կարեն խնդրել զայն 'ի Սինօթէն Էջմիածնի առաքելով զծախս թղթոյ և զվարձ արտագրողին ըստ չափու մեծութեան պահանջեալ օրինակին կամ քաղուածոյ մատենին: Ես հաւասարի եմ, զի Սինօթն Էջմիածնի չէ՛ մերժելոց զխնդիր այնպիսեաց, որոց նպատակ է հանել 'ի լոյս զազգային հնութիւնս:

ՅԱԿՈՐ ԿԱՐԻՆԵՍԱՆՑ

Յակոբ Կարինեանց իր ուսուցչական ասպարէզին բերումովը գրած է նաև մէկ քանի պատմական թատերգութիւններ որոնք խանդավառութեամբ ներկայացուած են 60ական թուա-

կաններուն թիֆլիզի մէջ: Ասոնք են. Շուշանիկ դուսր Մեծին Վարդանայ հայոց Սպարապետի. ողբերգութիւն ազգային պատմութիւնից բաժնուած երեք հանդէսի վրայ Տփլիս տպուած 1861ին և Վարդան Մալիկոնեան որ անտիպ մնացած է:

Մեզ անծանօթ կը մնայ թէ Յակոբ վարժապետի մահուան թուականը, սակայն մենք կրցանք ներկայացնել Յակոբ վարժապետ Կարինեանցի լուսանկարն որ մեզ հայթայթեց յարգելի հրապարակագիր «Լէօ»: Կը ցաւինք որ այլ անձին վրայ աւելի տեղեկութիւններ չունինք բայց գոհացանք ինչ որ կրցանք զտնել մեր աղբիւրներէն:

ԱՂԲԻԻՐՆԵՐ.— Հայոց պարբերական մամուլը, Խ. Լեռնեանց.— Պասմ. Հայ շրագրութեան, Հ. Գալեմեարեան.— Մսֆի Մշակը, Խ. Մաշուեան.— Մասեմազիսուրբիւն Հայկ. Զարբհանեղեան.— Ա.րաֆս 1897.— Պասմ. Ներսիսեան Հոգեւոր Իպրոցի Սս. Մայիսսեանց եւն. եւն.

ՅԱԿՈՐՈՍ ԵՊ. ՍԵՐՈԲԵԱՆ

1780-1862

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՅՈՑ ԹՈՒՐՔԻՈՅ

1839—1840 ԵՒ 1848—1858

Յակոբոս Պատրիարք Սերսբեան ծնած էր 1780 ին Պալաթի Թահթա Մինարէ թաղին մէջ: Յովհաննէս Պատրիարք Զամաչրըճեանի աշակերտելով վարդապետ կը ձեռնադրուի, և յետոյ Մարգուանու և Ամասիոյ Առաջնորդ կը կարգուի: Այդ միջոցին Էջմիածին երթալով Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի, սակայն 1837 ին Պոլսէն կը կանչուի ու կ'անուանուի Պատրիարքական Փոխանորդ: Երբ Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարք կը հրաժարի 1839 Մարտի 9 ին, անոր կը յաջորդէ Յակոբոս Եպ. որ Մարտի 13 ին կը զգենու Պատրիարքական կապան:

Յակոբոս Պատրիարք իր փոխանորդութեան ատեն, ուզելով ազգը նորազանդներու տեսու-

թիւններէն հեռացնել՝ Թովմաս վրդ.ը, Յիզիք Պօղոս պատուելին և Տ. Գէորգ Արծրունին ու ախրացու Յովհաննէս Տէր Սահակեանը աքսորուած էր: Ինք չափազանց ժողովրդասէր ըլլալով ամիրաներու բռնութիւններուն համար փափաքէր որ ժողովուրդին և ամիրաներուն ուժ հաւասարեցնէ. բայց ամիրաներն իրենց ամբարտաւանութեամբ ժողովուրդին հետ շարունակ խստութեամբ կը վարուէին, որով ազգին մէկ երկպառակութիւնը պակաս չէր, ուստի ճիշդ ժամանակը եկած համարեց ժողովուրդը ամիրաներու ձեռքէն ազատելու, երբ թանգխմաթը հաստատուեցաւ 9 նոյեմբեր 1839 ին: Յակոբոս Պատրիարք մեծ աշխատութիւն թափեց որպէս զ

խապէս Սկիւտարի Ճեմարանը այսինքն Պոլ-
Հայոթեան միակ բարձրագոյն վարժարանը
դպրած վիճակ մը ունենայ, ուստի օրինակը
ձեռքով տալով Մարգուանէն և Ամասիայէն
ու աղայ բերել տուաւ և անոնց ծախար ինք

329.—Յակոբոս Պատրիարք Սերովեկան

ալով Ճեմարանը դրաւ: Քսան ամիրա խոս-
ցած էին թէև տարեկան երեք հազարական
ու տալով մէկ մէկ պաշտպանեալ աշակերտ
ենարու, սակայն զանազան տարածայնու-
ններ հանելով և ճարտարապետ ամիրայից
հակառակելով սկսան չվճարել, ուստի Յա-
ոս Պատրիարք այդ ստակներուն աեղը լեց-
ւ համար, դուրս գացող Հայերուն Ծական
չի տուրք մը սահմանեց ի նպաստ Ճեմարա-
Տեսնելով նաև ամիրաներուն օր, օր ալ աւելի
թարանալը, Պատրիարքարանի մէջ սնտուկ
աստատեց ուր պիտի հաւաքուէին ժողովրդին
րները, գործածուելու համար Հիւանդանո-
անանկներուն և աղքատ վարժարաններուն.
որոս Պատրիարք այս սնտուկին մատակարա-
թիւնը կը յանձնէ 24 անձերու, երկուքը
նաւոր ամիրաներ և միւսները արհեստա-
ներ, այս ժողովին ատենապետն էր Մեր-
ուլեան Հեթում, ունէր նաև երկու գան-
եաներ:

Յակոբոս Պատրիարք ի գործ դրաւ ուրիշ
նորոգումներ և Պատրիարքարանի մէջ հաս-
եց դատաստանական ժողով մը եկեղեցական
խարհական անձերէ բաղկացեալ՝ նախա-

գահու թեա՛ր Պատր. Փոխանորդին. նոյնպէս
թաղերու մէջ ժողովներ հաստատել տուաւ որոնք
Պատրիարքարանի նախարարութիւններ ու-
նէին, այժմու թաղական խորհուրդներու նա-
խատիպը: Առաջին անգամ ժողովրդեան կող-
մանէ ընտրուած այս 24 անձերը՝ ազգային ելեւ-
մտից հսկելու իշխանութիւնը երբ կը ստանան,
կը փափաքին որ ամիրաներու կողմանէ ալ 6 հոգի
տեսուչ կամ միւլթէվէլլի կարգուին, որպէս զի
ժողովքին բրածներուն տեղեկանան. այս պա-
րագան ամիրաները սիրաշահելու փորձ մըն էր,
որպէս զի ամիրաներն ալ դան և գործակցելով
իրենց, ի նպաստ ազգին գործածեն իրենց նիւ-
թական ու բարոյական օժանդակութիւնը:

Ամիրաները յիսորասանօք մերժեցին այս ա-
ռաջարկը ըսելով. «մեզի ձեզ հաւասարացնել
կ'ուզէք»: Այս խօսքին վրայ թէև ժոշովը
ցրուեցաւ, բայց էանափները Պատրիարքարանի
վարչութիւնը իրենց ձեռքը առին:

Այս քսանըչորսներու վարչութիւնը որ յա-
ջորդած էր տասներկու ամիրաներու իշխանու-

330.—Ստեփան աղա Սերովեկան

Առաջին ազգապետ Բողոքական Հայոց և եղբայր
Յակոբոս Պատրիարքի

թեան, ունէր իր մէջ ժողովրդական ոգի և իրա-
պէս աւելի լայն հիման վրայ դրուած էր քան
1834 ի սահմանեալ վարչութիւնը:

Յակոբոս Պատրիարք ժողովրդապետական այս
կազմակերպութեան ղիւրութիւն մը ընծայելու հա-
մար փոխեց Մուշի, Կարնոյ, Սեբաստիոյ, Թօքաթի
և Պրուսայի առաջնորդները, ասով նոր հասոյթներ

պատասխանեն թէ «Մեր նախորդ Պատրիարքը կայ, եթէ հրաման կ'ընէք թող ան նստի պատրիարքական աթոռ»:

Այսպէսով յազմանակը կը մնայ սեղանաւոր ամիրաներուն և Յակոբոս պատրիարք կը թո-

332.—ձանիկ Ամիրա Փափազեան

ղու. աթոռ: Ստեփաննոս Աղաւնի 1840ին նիկոմիդիայէն գալով իբր Պատրիարք վերստին կը նստի աթոռ և Յակոբոս Սերոբեան կը վերադառնայ իր առաջնորդական վիճակը Մարզուան 1840 Սեպտ. 15ին:

Ստեփաննոս Աղաւնի (1840—41) 2 տարի պատրիարքական աթոռը բաղմելէն ետք կը հրաժարի (Տես Յիշատակարան էջ 107—113) և իրեն կը յաջորդէ Աստուածատուր Պատրիարք Կոստանդնուպոլսեցի (1841—1844) որու յաջորդած է Մատթէոս Չուխաճեան (1844—1848) (Տես Յիշատակարան էջ 226—228): 1848 Հոկտ. 1ին Յակոբոս Սերոբեան Բ. անգամ ըլլալով Պատրիարք ընտրուեցաւ երբ Մարզուանի և Ամասիոյ առաջնորդութիւնը կը վարէր մեծ ձեռնհասութեամբ: Նոյեմբեր 1ին Պոլիս հասաւ և նստաւ Պատրիարքական աթոռը. իր այս երկնորդ պատրիարքութեան ատեն սկսաւ Յակոբոսորագրել (Տես իր ձեռագիր նամակը թիւ 331): Յակոբ Պատրիարք ոսկեթել և ծանրագին շուրջառ մը կը նուիրէ Ներսէս Աշտարակեցի Կաթողիկոսին ուրկէ կը ստանայ մեծագին հայրապետական կոնքեռ մը՝ օրհնութեան կոնդալով մը ի միասին:

1850 Նոյեմբերին կայս. Ֆէրման մը կը հրա-

մայէր Բողոքականներուն Ազգապետ մը ընտրել՝ նուիրագործելով անոնց անջատ հասարակութիւն մը կազմելը: Այդ ազգապետը կ'ըլլայ Յակոբ Պատրիարքին եղբայրը Ստեփան աղա Սերոբեան որ բողոքականութիւնը ընդունած էր: Բողոքականութիւնը այդ կերպով հետզհետէ տարածուեցաւ Տիարպէքիւր, Մարաշ, Այնթապ ևն.: Յակոբ Բ. ի Պատրիարքութեան ատեն տասը Հայ եկեղեցի շինուած են Պոլսոյ մէջ որոնք են.

1849ին Կէսիկ Փաշայի Ս. Յովնաննէս Աւետարանիչ եկեղեցին:

1855ին Էյուպի Ս. Աստուածածին եկեղեցին և Գուժ Գարուի դուրսի Ս. Յարութիւն՝ Պէզճեանի կառկով:

1856ին Բուժէյի Հիսարի Ս. Սանդուխտ եկեղեցին վերաշինուած ձանիկ ամիրայի կառկին համաձայն Մուսաֆեաճեան Յակոբ աղայի ձեռքով:

ՕՐԱՅՈՅՑ

ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

1842

ԵՒ ՀԱՅՈՑ

ԲՄՂԱ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

ՏԵԱՌՆ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ ԱՐԲ

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐԳԻ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍԻ

ՅԻՒՍԻՒՏԱՐ

Ի ԿԵՄԱԼԵՒԻ ՍՈՒՐԲ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ

333.—1842ի օրացոյցը Սիլեստրի ձեմարանի Տպարանէն լոյս տեսած

1857ին Աթենիայի Ս. Կարապետ եկեղեցին՝ Միսաք ամիրայի ծախքով:

1857ին Գարթալի Ս. Նշանը՝ Նորատուենեան Ս. Յ. և Գրիգորի օժանդակութեամբ:

Ս. Յակոբ՝ Գասըմ Փաշայի⁽¹⁾ հողը Տո-

(1) Գասըմ Փաշայի Ս Յակոբ եկեղեցւոյն մէջ ցարդկայ սլատիկեր մը Յակոբ Պատրիարքէն նուիրուած և որ կը ներկայացնէ Ս. Յակոբ Մծբնայ հայրապետը. այս պատկերը ճիշդ ու ճիշդ կը նմանի Յակոբ Պատրիարք Սերովբեանի:

նիկ Ամիրայէն նուիրուած և շէնքը շինուած է նորատունկեան Յակոբ էֆ. ի օժանդակութեամբ :

Գընալըի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ :

1858ին Սամաթիա Եէնի Մահալէ Գլխադիր Ս. Յակոբ :

Իր օրով Գերագոյն ժողովը հագարածութիւններու ձեռքով վարեց Ազգ. Հիւանդանոցը : Սկիւտարի ձեմարանը դժուարութեամբ կը մատակարարուէր ուստի Գերագոյն ժողովը կ'որոշէ միացնել ձեմարանը և Հիւանդանոցի դպրոցը, որով ձեմարանի գոյքերը Հիւանդանոց կը փոխադրուին 1850ին, յատկացուներով նաև Երուսաղէմատունէն ձեմարանին յատկացուած տարեկան անկանան նպաստը :

1856ին Յակոբոս Պատրիարք որ արդէն ծերացած ալ էր չկրնալով ստկալ պատրիարքական նեղութեանց հրաժարած է, բայց այդ հրաժարականը չընդունուելով նորէն կ'անցնի պաշտօնին գլուխը 1857 սեպ. 7ին իր ձեռագիր մէկ նամակին մէջ կը գրէ թէ «Իմ քաջելու ճարըս չը մնաց» (Տես. Թ. 331) :

1858 Հոկտեմբեր 17ին Պատրիարքարան գմարուած ժողովի մը մէջ որուն կը նախագահէր Մատթէոս Կաթողիկոս՝ Յակոբ Պատրիարքը շնորհակալ հրաժարեցաւ և իրեն յաջորդ Պուրսայի Առաջնորդ Գէորգ եպիսկոպոս :

Յակոբ եպ. Սկիւտար քաջուեցաւ, նաև Պատրիարքի սունը նորոգեց և հոն բնակու յետոյ Երուսաղէմ ուխտի գնաց 1862ին նոյեմբեր 6ին արկածի մը զոհուելով թեցաւ ու թաղուեցաւ Ս. Երուսաղէմայ Պատրիարքաց շարքին մէջ ուր հետեւեալ տապաքարը կայ իր վրայ :

«Այս է Տապան հանգստեան Յակովբայ Արքեպիսկոպոսի նախկին Պատրիարքի Կ. Ստայ որ եկեալ յուխտ անօրինական սեպտեմբեր 6 հանգեաւ ի Տէր Յամի 1862 ի 6ն նոյեմբեր»

Ա.Ղ.ԲԻԻՒՆԵՐ. — Պատմ. Առեփս Պերպերեան — Պատմ. Հայոց Մ. Չօրասեան. Էնկարձակ օրագր. Հ. Առասուր 1901 ևս նոյն Ա. Աշոյշյանեան — Պուհե Խաչասուր Միսսսեան, Մրմրեան. — ռուսգիր սուպակալիստիքի ելն :

ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒԻ ԲԱԲԻԿԵԱՆ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ԸՆԴՀ. ԱԲԲԱՀԱՅՐ ՎԻԵՆՆԱՅԻ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ

1738—1825

Հ. Աստուածատուր Բարիկեան ծնած է Ջուղայի մէջ 5 Օգոստոս 1738ին, ժամանակ մը Առաջնորդ եղած է Վենետիկեան Մխիթարեանց և Պրոպականտայէն անուանուած է ախտոսաւոր արքեպ. էջմիածնի՝ Պրոս է.էն ալ հաստատուած և 1800 Յունիս Տին օծուած է :

Երբ Մխիթար արքանայր կը վախճանի 1749 Ապրիլ 27ին՝ Միաբանութիւնը կը բաղկանար 41 ուխտեալ քահանաներէ և 13 աշխատաւոր եղբայրներէ :

Մխիթարի մահուանէն տարի մը ետք 1750 Ապրիլ 6ին կ'ընտրուի Միաբանութեան ընդհ. արքայ՝ Հ. Ստեփաննոս Վ. Մելքոնեան :

Մելքոնեան իր ընտրութենէն ետք ձեռնամուխ կ'ըլլայ հիմնադրին սահմանած կարգերը փոխելու, ինչ որ երկրորդայններու մէջ դժգոհութիւն կը պատճառէ : Տարիներ կը տեւէ և կարելի

չըլլար համաձայնութիւն գոյացնել, Մելքոն վար կ'առնուի և կ'որոշուի նոր Արքայի թութեան ձեռնարկել, բայց դեռ նխտը ուած Մելքոնեան կը զխմէ զինուորական հնազանդեցնելու միջոցին :

Երկու Միաբաններ Հ. Աստուածատուր բիկեան և Մինաս Վ. Գասպարեան զինուորութով արտասահման կը հանուին և Գրեցածաք կ'եղեն : 1773 Մայիս 11ին հաւաքով կ'որոշեն Գրիգորէի մէջ վանատուն մը նալ, ինչ որ Մխիթարի ալ փափաքն էր : սարեթուպոլիսէն և Պոլսէն ալ միաբաններ մամիտ գտնուելով կը կազմուի միաբանութեան Մխիթարեան անուածը և կը սկսի ծաղկել դէի մէջ :

Մարիա Թէրէզա կայսրուհին լաւ վերաբերուած կ'ունենայ դէպի Մխիթարեան հայ

335.—Աստուածատուր Արքեպիսկ. Բաբիկեան Ա. Աբբահայր Վիեննայի Մխիթարեան Հարց

անոնց կը խոստանայ մեծամեծ առանձնաշնորհուններ: 1775 Մայիս 30ին կուտայ 53 յօդուածներէ բաղկացած արտօնագիր մը, ուր Մխիթարեան Միաբանութիւնը իրրեւ կրօնական կարգ՝ քաղաքականօրէն կը ճանչցուէր, յատկացնելով անոր յատուկ երկրաբաժին մը, հանդերձ թոյլտուութեամբ կառուցանելու անոր վրայ վանք, եկեղեցի, տպարան և դպրոց, նաև իրաւունք՝ տեղացի Հայերու հետ հայկական համայնք մը կազմելու և ուրիշ վաճառականական և քաղաքացիական իրաւունքներ ալ կը շնորհուէր:

(Տես հրովարտակը Հանդէս Ամսօրեայ 1889)
Այս տեսակ առանձնաշնորհուններով ճոխացած Միաբանութիւնը սկսաւ իր գործունէութեանը՝ աշակերտներ կրթելով, տպարանի միջոցաւ ուսումնական գրքեր հրատարակելով և Արեւելքի մէջ առաքելութիւններ կազմակերպելով:

Այդ միջոցին Բաբիկեան կը սրբագրէ և կը հրատարակէ Մեծիւն ճիւղիկից Խանի պատմութիւնը (Տես թիւ 336) որուն յաւաքաբանը հարկ համարեցինք այստեղ մէջ բերել Վիեննական Մխիթարեանց առաջին արբահօր գրական լեզուին մասին գաղափար մը տալու համար մեր ընթերցողներուն:

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն Ք ՍՐԲԱԳՐՈՂՒ ԳՐՈՑՍ

Մեծ է և ճնաշխարհիկ սէրն հասարակաց օգտի. Սա է հիմն հաստատութեան մարդկայինս ընկերութեան. սա է հաստիչ, և պահպանիչ համօրէն միահեծան տէրութեանց, և աշխարհական պետութեանց, և սա է աղբիւր անսպառ, և զետ յորդառատ համայն բարեմոյն արդասեաց

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՄԵՆՈՒՆ

Ճ Է Ն Կ Ի Օ խ Ը Ն Ե Ի

ԱՌԵՋԻՆ ԿԸՅՍԵՐ

ՆԱԽՆԻ ՄՂՈՒԼԱՅ ԵՒ ԹԱԹԱՐԱՅ:

Իստանբուլ 'ի չորս գիրս .

Որ բովանդակէ զվարս մեծի Խանիս . Օսմառնալ նր , և զտիրապետութիս հանդերձ համառօտ պատմութի յաջորդաց իւրոց , որք մինչև ցայսօր թագաւորեն : Օբարս , զսովորութիս , և զօրէնս նախնի Սղուլաց և Թաթարաց , և զաշխարհագրութի ընդարձակ գաւառաց Վրուլաստանի , և արևելեան և արևմտեան Թաթարաստանի :

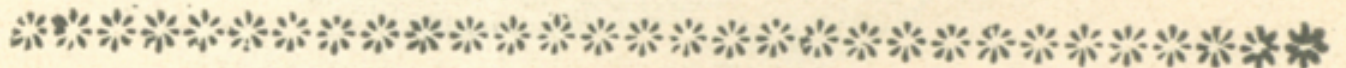
Թարգմանեալ և հաւաքեալ 'ի բազում արևելեան (Մատենագրաց , և Ճանապարհորդաց Եւրոպոյ . զորոց զանուանս և զհամառօտ վարս է տեսանել 'ի վախճանի գրոց :

'ի պարոն Իէթիսէ տէլլա Քուչէ 'ի ծերոյն , որ էր դպրապետ և Թարգման արքային Վաղղիոյ 'ի լեզուս տաճկաց և Վրաբացւոց :

Թարգմանել 'ի հայ Բարբառ յՄ. զայ Սարգսրայ Շէհրէ-ճանեան , 'ի Նշանընտար յիշատակ տնտեսոց իւրոց որինս Վանտանի :

Եւ բազմաշխատ տքնութի սրբագրեալ 'ի վերայ իտալականին 'ի Հ. Աճատուր վարդապետէ Բաբիլեան , 'ի միաբանութի ամենապատիւ տեառն Սիսիթարայ Բաբուսապետի և Աբբայի :

Տպագրեալ յաթի քն 1788 :

Ի Թ Ի Ն Ս :
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՀԱՐՑ ՄԻԹԱՐԵԱՆՅ :
Հրատարակող Բժուորաց :

336.—Պատմ. յեծին ձինկիզխանի տպագրուած ի Թրեստ

կենցաղօգուտ քաջագործութեանց ուխտից , Միաբանութեանց , ազգաց , և առ հասարակ առնանայն ազանց : Նա՛ թէ սա է ընդհանուր արեղերացս ամենասքանչ միութիւն , և անխախտ հաստատութիւն . յոր ոչ միայն բանականացս բնութիւն բերի բնապէս այլ և անբանիցն , և անզգայից բնաւորութիւն . ևս և ընդ հակառակս բնածին բուսոյ սեպհական բերմանց , որով ոչ միայն ամենայն զիմամարտութեանց ստիկան տարփանօք , այլ և ի վեր քան զկար սեպհական ճգնին ձկտանօք :

Զսոյն զայս զիւցազնական զօրութիւն ի քեզ տեսանեմք անշուշտ գեղապանծ հանդիսացեալ . իբր զի ի նպաստ հասարակաց արամեանս ազին ոչ միայն ըստ կարի , այլ և ի վեր քան զկար ճգնիս տարփանօք : Յայն սակս և մեք ըստ մե-

րու մս դաւանութեան առ ի նոյն նպատակ մակար մտօք յանձն առաք կատարել զկազնութեանդ առաւել ըստ վախճանական քան ըստ նիւթականին . զպատմութիւնն ազձէնկիզխանի՝ զհանդիսարանն բիւրազգի զձոց քաջութեան յազգս մեր տարածելոյ . յիտալական բնագրէն անտեղիւր ի մերս քեզ բարբառ ըստ կարի և ըստ ներելոյ նիւթ մեկն և զիւրիմաց ըստ հայկաբանական լայատրեցաք . Զդոյզն վաստակ մերումս առնութեան նուիրեալ նախ ի փառս Աստուծոյ ի պատիւ մօր նորա ամենօրհնեալ կուսին ապա յօգուտ հայկազեանս տոհմի . և ի պատճանս ազնութեանդ , և համօրէն ազնուապագատոհմիդ :

* *

Այն տարին երբ Մխիթարեան Միաբանութիւնը կը հաստատուի Դրիէսդէի մէջ, Յիսուսեան ընկերութիւնը կը բարձուի և իրենց կայուածներէն շատեր կը գնեն Մխիթարեանք որոնք սակայն սպարաքի տակ կը մնան և մեծ նեղութիւններ կը կրեն: 1803 Մայիս 3 ի Ընդհանուր ժողովին մէջ լնդհանրական Աբբայ կ'ընտրուի Հ. Ասատուածատուր Բարիկեան և ասով Դրիէսդէան Մխիթարեանք անուամբ վերջնականապէս զատ միաբանութիւն մը կը կազմուի և որ կը ձանչցուի Պապական Աթոռէն և Աւստրիական կառավարութիւնէն:

Բարիկեան նոր ուժերով կ'աշխատի Միաբանութեան նիւթական վիճակն ընտրելու, մանաւանդ որ սպարաքներն օրէ օր պահանջքոս դարձած էին, բայց չի յաջոյր պիտի հանել այս բանը, մինչև 1810 ի քաղաքային փոփոխութիւնները:

Քաղաքական պատճառներով Մխիթարեանց վիճակը դժնդակ դրութեան մը կը վերածուի, մանաւանդ Նաբոլէոն Ա. ի իշխանութիւնը վանականութեան հակառակ քաղաքականութիւնն մը ունէր: Դրիէսդէան Հայք՝ իրր Աւստրիական հպատակներ հայաժողովուն մինչդեռ Ս. Ղազարու Հայք իրր օսմանեան հպատակներ Նաբոլէոնի գլխութեան կ'արժանանային:

Դէվալ անուն գործակալը Միաբանութեան պարտաթղթերը ի մի հաւաքելով աճուրդի հանեց Միաբանութեան անշարժ կայուածները և ոչինչ գնով մը ծախեց (1809 - 10):

Բարիկեան տեսնելով որ Դէվալ վանքին և Եկեղեցւոյն ալ ձեռք պիտի երկնցնէ, կ'սրօշէ ուղղակի բողոքել Նաբոլէոնի, ու այս նպատակաւ քահանայի մը հետ Միլան կ'երթայ ուր գտնելով Եւզինիոս փոխարքան՝ իրատու մ'աւանջ ամէն ձեռնառութեան: Բայց դժբաղդարար Եւզինիոսի և Նաբոլէոնի միջեւ գժտութիւն մը ծագելով գործադրութիւնը կը յետաձգուի: Բարիկեան երբ Դրիէսդէ կը դառնար և անկէ Արևելք պիտի երթար, Եւզինիոս խորհուրդ կուտայ ելլել այդ նահանգէն և Բարիկեան իրրեւ Աւստրիական հպատակ քայլերը կ'ուղղէ Վիէննա, ուր զարմանքով կը գտնէ Միաբանութեան ընդհ. գործակալը Հ. Արիստակէս Ազարեան որ նոյնպէս եկած էր Կայսեր օգնութիւնը խնդրելու՝ որպէս զի միաբանութիւնը Վիէննա փոխադրուի:

Վիէննայի Արքեպիսկոպոսը՝ Գրաֆ Հոէն-

վարտ հայրական ընդունելութեամբ մը կ'ընդունի Բարիկեանը, և երբ անդին Դրիէսդէի մէջ մօտ միլիոն մը կորուստ տալով կը վաճառուէր Միաբանութեան գոյքերը, ասդին միաբանները հետիոտն (1810 Սեպ-Հոկտ.) և անօթի Վիէննա կ'ուղեւորվին ուր Ֆրանսիական Ա. կայսրը կը խրախուսէ զիրենք և կը յանձնարարէ որ երթան Գրաց և սպասեն հոն իրեն: Կը հասնի կայսրը և կը յանձնարարէ որ քիչ մը համբերեն: Երբ կայսրը Վիէննա կը հասնի նոյն միջոցին կը յանձնուի իրեն՝ Արրահար արքեպիսկոպոսը մէջ Բարիկեան յայտնած էր թէ Վիէննայի Մխիթարեանք, ասանց աէրութեան բնա մը ըլլալու իրենց սեպհական տպարանի մը հասոյթով և Արեւելքի մէջ իրենց դպրոցներու վաստակովը պիտի ջանան հոգալ իրենց օրատանիկը:

Անարտա Յղութեան տօնի նախատօնակին (7 Դեկտ. 1810), կայսրը կը յայտարարէ թէ կը յօժարի Մխիթարեան Հայր ինդիրքը կատարելու և 1811 Յունվար 8 ին Բարիկեանի կը յանձնուի կայսերական հրովարտակը որ Քարուչիններու խարխուլ վանքն ու եկեղեցին իրենց կուտար ինչ որ 1811 Փետր. 16 ին իրենց կը յանձնուի և երկու տարի ետք Միաբանութեան սեփականութիւնը կ'ըլլայ:

1811 Փետրուար 18 ին Բարիկեան ձայնաւոր պատարագ կը մատուցանէ և ահա այդ յօրեկեանն էր որ անցեալ տարի 1911 ին տօնեց Մխիթարեան Միաբանութիւնը, Վիէննայի մէջ: Այս պատեհութեամբ «Յիշատակարան» ևս իր շնորհաւորութիւնները կ'ուղղէ Վիէննական պատուարժան Միաբանութեան մողթելով որ միշտ հաստատուն և միշտ տեւական լլայ սն, յօգուտ Հայ Պատմութեան և բանասիրութեան:

1811 ին կը բացուի Մխիթարեան տպարանը, որուն երախայրիքը կ'ըլլայ «Վարք Ս. Կուսին», տպուած 1812 ին սկիզբները:

Բայց այսքան աշխատութիւն և շարքաշութիւն հէգ ձերունին կ'ընկնէ. ու Տճ տարեկան հասակին մէջ 1823 ին իրեն գործակալ կ'անուանէ Հ. Արիստակէս Ազարեանը: Երկու սարի վերջ կը վախճանի Հ. Բարիկեան 18 Ապրիլ 1825 ին, «զոհած իւր բովանդակ կեանքը Մխիթարայ Տան համար, որուն վելասին ծաղկիկը բախտունեցաւ տեսնել հրճուանօք»:

ԱՂԲԻԻՐՆԵՐ. — «Հանդես աւստրեայ» 1911 թիւ 10 — 11:

ՏԻԿԻՆ ԿԱՏԱՐԻՆԷ ԼԱՂԱՐԵԱՆՑ

1805 — 1881

334.—Տիկին Կատարինէ Լաղարեանց ծնեալ իշխան Մանուկ Միրզայեան

Հայկազն իշխան Մանուկ պէյ Միրզայեանի աղջիկն էր Կատարինէ որ ծնաւ Ռուսձուքի մէջ 1805 ին: Հազիւ 4 տարեկան էր երբ իր ծնողաց հետ միասին գաղթեցին Պուքրէշ և անտի Իրանսիլվանիա՝ Տաճկաստանի մէջ ծագած խռովութեանց պատճառաւ: Իրանսիլվանիան 1816 թուին անցան Ռուսաստան, ուր Պետրասպիոյ Հրնչեչտ գիւղաքաղաքին իր հօրը նոր կայուածներէն միոյն մէջ անցուց Կատարինէ իր երկտասարդութիւնը: Հոն ստացաւ ուսում և կրթութիւն իր բարեպաշտ ծնողքէն: 1819 Հոկտեմբեր 13 ին Օր. Կատարինէ ամուսնացաւ մեծահամբաւ Սաչատուր Յովակիմեան Լաղարեանցի հետ:

Տիկին Կատարինէ Լաղարեանց բարեպաշտ ու մարդասէր անձ թէ յայտնի և թէ ծածուկ բարե-

գործութիւններու երկար շարք մը ունեցորոնց մէջ ամենէն աչքառուն է իր կտակը, որ 280 հազար Փրանք թողած է Աղզին:

Ունեցած է երեք աղջիկ և մէկ մանչ տակ Յովհաննէս անունով որ եօթամեայ մնալ է և այդպէսով վերջացած Լաղարեանց մեծ մը՝ արու ճիւղահամարով:

Վեհազն Տիկինը կտակաւ թողած է Լաղարեան ձեմարանին 40 հազար ռուբլի, Պետրասպիոյ Հայոց Եկեղեցւոյն 20 հազար, Մոսկուայի Հայոց Եկեղեցիներուն 10 հազար ռուբլի, ընդամենը 70,000 ռուբլի կամ 280 հազար Փր: Այս կտակը կէտ առ կէտ գործադրուած է և ցարդ Սաչայ ուսանողութիւնը կ'օգտուի անկից:

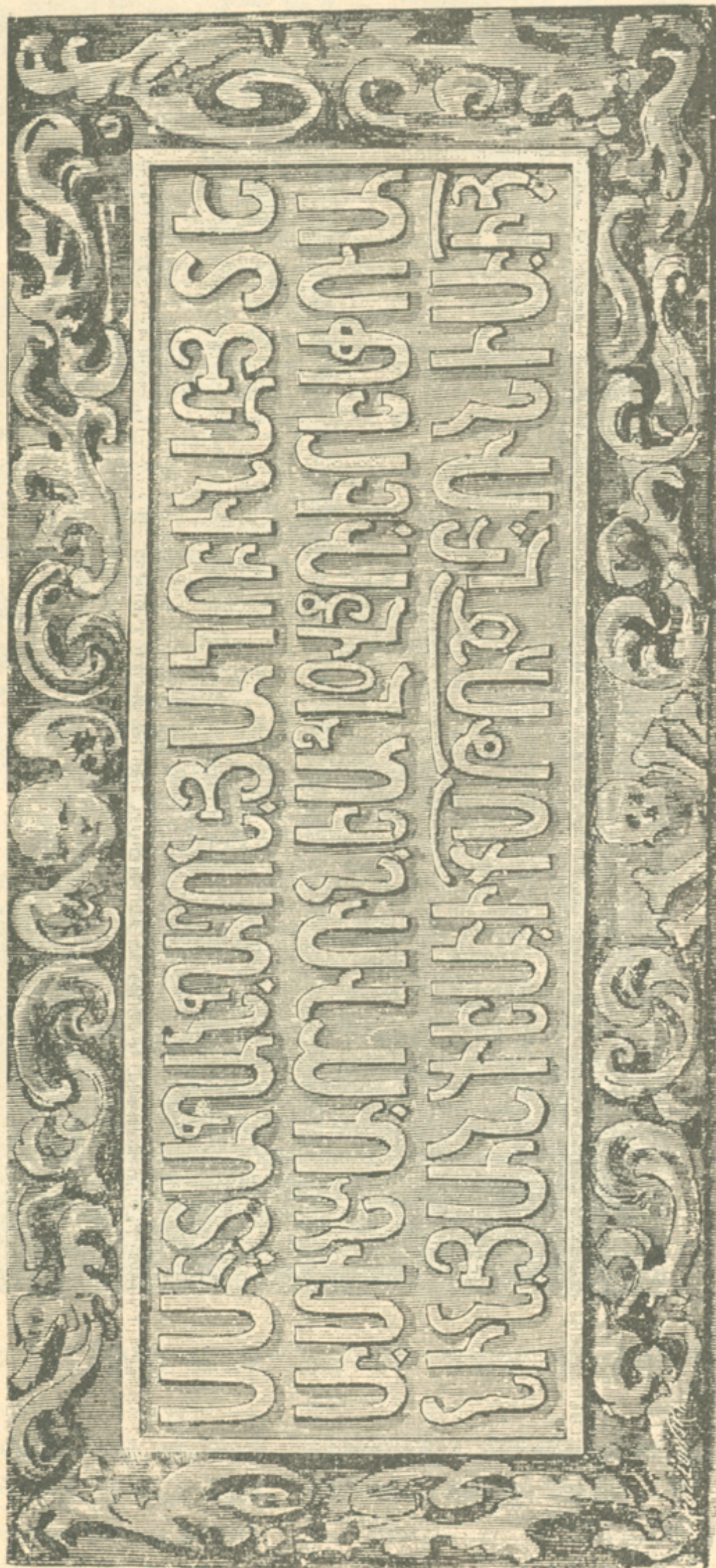
ԱՂԲԻԻՐՆԵՐ.— «Փարոս Հայաստանի» տեսր Բ եւ տեսր Զ:—

ՅԱԿՈՒՄ ՄԻՆԱՍ ՍԵՐԵՆՈՎԻԶ ԵՐԵՍՓՈՒԹԱՆ ԵԱԶԼՈՎՅԱ ՔԱՂԱՔԻ

† 1683

Մինասովիչ Սերենովիչ գերդաստանին հիմնադիրն էր Մինաս Սերենովիչ, հարուստ վաճառական մը որ կը բնակէր Նազլովցա քաղաքին մէջ և որ իր առաքինի կեանքով երեսի հանդիսացած էր. ինք Նազլովցա քաղաքին երեսօրսանն էր և իր մահուանէն առաջ կտակով մը 15 Մարտ 1672ին նուիրեց էջմիածնի տաճարին 50 թալէր, Նազլովցայ եկեղեցւոյն 200

A:GEEBOCKI

ՀԱՅ ԿՆՆԱԿ
ԿՆՆԱԿ

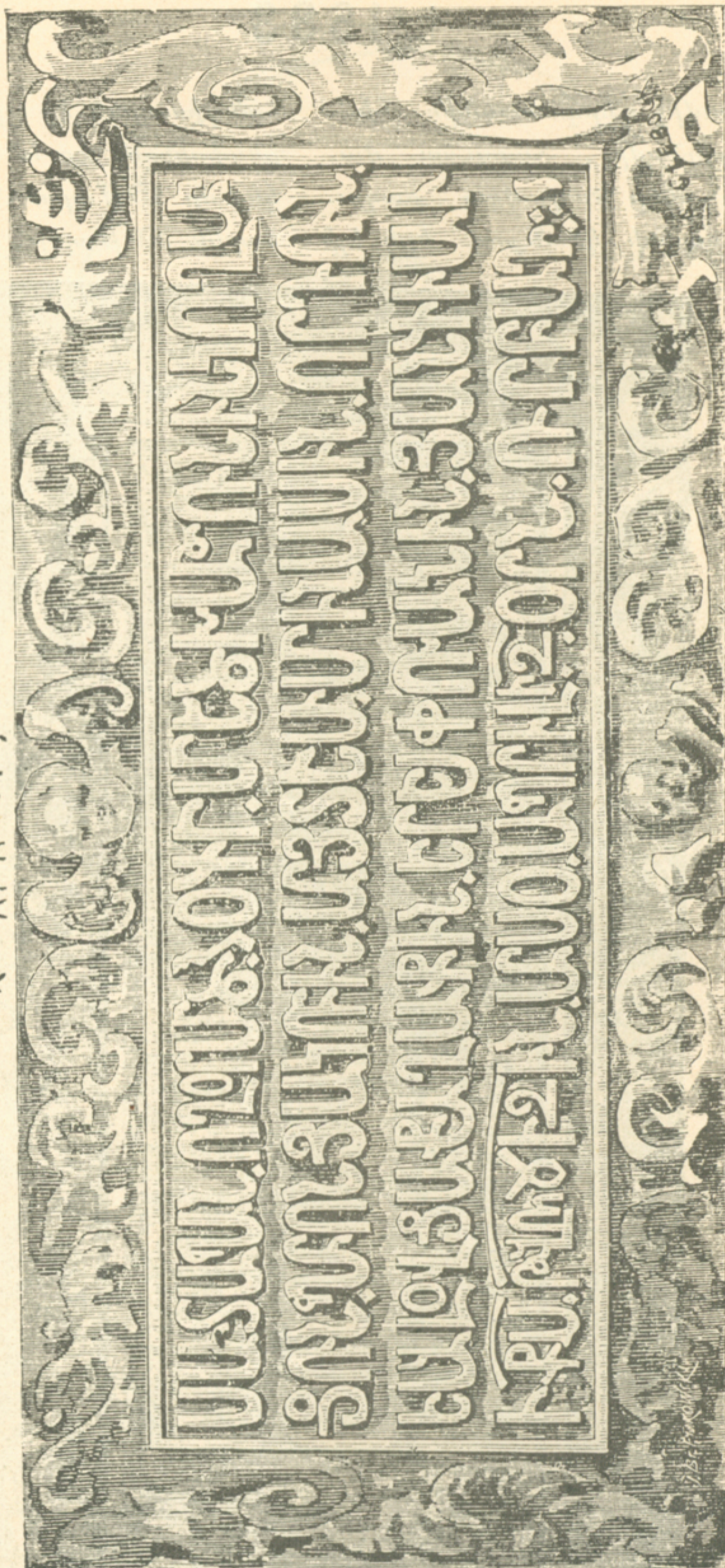
337.—Դամբարան Յակոբ Մինաս Սերենովիչի Ս. Նացկայ եկեղեցին մէջ ի Վարշաւիա

Թալէր, նոյն քաղաքի Հայոց վանքի նորոգութեան 200 թալէր, նոյն քաղաքի Տոմինիկեան եկեղեցւոյն 30 ոսկի: Անիկայ հրամայած է ծածկել Լեհաց եկեղեցւոյ յատակը, Ռուսաց եկեղեցւոյն 10

դրամը տրամադրուի քաղաքի պաշտպանութեան համար:

Յակոբ Մինասի չափ հռչակաւոր եղաւ իր բերարու թիւններովը և ոչ նուազ հռչակ ուն

ՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆ
 N° 1 APR 11 11 S

338.—Դամբարան Մեծի Խաթունին կողակից Յակոբ Մինաս Սըրնովիչի Ս. Եացկայ եկեղեցիին մէջ ի վարչաւ

և շուրջը գտնուած երեք եկեղեցիներուն և սնուիրած է Տական ոսկի: Ս. Խաչի միաբանութեան 30 ոսկի: Իւր որդւոց կտակած է աւարտել հայ եկեղեցւոյ դուռները, իսկ եթէ ու է պաշարում տեղի ունենայ թշնամի բանակի մը կողմէ, այդ

նաև իր կողակիցն որ մեծ Խաթուն սնուամբ նոթ էր, և երբ երկու ամուսիններն ալ մեծ ժողովուրդը պատուեց զիրենք թաղելով Վ շաւիայի եկեղեցիներէն Ս. Եացկայի մէջ, թուրքերը տիրած էին Եազովցա քաղաք

ք փոխադրուած Վարչաւիա (*):
 րենց լուսանկարը չկայ բայց յաջողեցանք
 ոսի մէջ գտնել երկու տապանաքարերուն
 սնկարներն որոնք կը զետեղենք Յիշա-
 րանին մէջ: Այդ տապանաքարերէն կ'երեւի
 Յակոբ Մինասովիչ մեռած է 1683 Յունիս
 և իր կինը մեծ Խաթուն 1677 Ապրիլ 26ին
 մուսնէն առաջ:
 Այս մեծանուն ընտանիքէն սերած են Պետրոս
 սովիչ՝ որ իրաւարանութեան տըքթոր էր,
 սոյ եղաւ Վարչաւիա քաղաքի ոստիկա-
 նա և Պրորօլ՝ Մեծն Իրոխովի մէջ, մեռած է
 Յունուար 1776ին:

(*) Այս երկու տապանաքարերն ալ քանդակուած
 կէտաղնձեայ բաւական հաստ տախտակներու վրայ
 սոնց առջեւը կայ սեղան մը որուն վրայ ժամերգու-
 կը կատարուի:

Նիկողոս Մինասովիչ՝ որ Ատենադպիրն էր Լե-
 հաց Օգոստոս Բ. թագաւորին: Յովսէփ Մինա-
 սովիչ՝ որ Նիկողոսի որդին էր, ծնած էր Վար-
 շաւիոյ մէջ 1718ին և վախճանած նոյն քաղա-
 քին մէջ 1796ին յատին և լեհ լեզուներով կարգ-
 մը գեղեցիկ երկասիրութեանց հեղինակն էր և
 ուրիշներու գրուածներու ալ հրատարակիչն: Մի-
 նասովիչ Յովսէփ Դիոնէսիոս՝ ծնած Վարչաւիոյ մէջ
 1798ին և վախճանած 1849 Օգոստոս 26ին, տա-
 ղանդաւոր բանաստեղծ մըն էր և Շիլլէրի գործե-
 րուն յայտնի թարգմանիչը:

ԱՂԲԻԻՐՆԵՐ.—Փարոս Հայաստանի 1880.—
 Կենսագրութիւն երեւելի Հայոց (Լեհերէն) գործ
 Բարազ Լեհ Բահաւայի: W «Zywotache slawnych
 Ormian» — Caragz:

ՄՕՍԷՍ ԽԱՆ ԹՕՓԶԻ-ՊԱՇԻ

† 1820

Մովսէս Խան Թիֆլիզ ծնած էր և նախապէս
 ծառայէր թնդանօթածիգ զօրքերու բանակին
 Վրաց տիրապետողներու խռովութիւննե-
 Պարսկաստան կը փախչի և Չէքի Խանի
 ծառայութեան կը մտնէ: Յետոյ իր գլխուն
 վելով քսան հայ թնդանօթածիգ երիտա-
 ղներ, կը մտնէ Ալի Մուրատ խանի բանակին
 Երբ ներքինի Աղա-Մուհամմէդ խան, զըս-
 ով իր հակառակորդները կը թագաւորէ, բո-
 անոր հակառակորդ բանակները հնազանդու-
 ն կը յայտնեն, այդ միջոցին Մօսէս ալ իր
 ւորներով անոնց մէջ կը գտնուէր: Այնու-
 եւ ներքինին հետ մեծ ճակատամարտերու
 մասնակցի և իր քաջագործութեանց համար
 ստանայ Թօփչի-Պաշիութեան աստիճանը: Երբ
 քինին կը սպաննուի, Մօսէս կը ծառայէ
 իր յաջորդ Փաթ-Ալի շահին, ուրկէ կը ստա-
 լանութեան տիտղոսը՝ որ այն ժամանակը
 նշանակութիւն ունէր:

կը հրամայէ Մովսէսին՝ բերանները վեր ու վար
 իջեցնել և աջ ու ձախ չըջեցնել: Մովսէս կը պա-
 տասխանէ.— «Ողջ ըլլայ Շահը, կը խնդրեմ իմ
 գործերուս չը խառնուի, այլ թող երթայ իր
 հետեւակ և հեծեալ զօրքերուն բերանը փոխել
 տայ»:

Երբ թնթանօթները յաղթութիւնը կ'որոշեն
 և թշնամիները ցիր ու ցան կըլլան, շահը կը մօ-
 տենայ Մովսէսին և կըսէ «Մուսիս, ես կը զար-
 մանամ թէ՛ ինչպէս քու յանդուգն պատասխա-
 նիդ համար քեզի իմ սա սուրովս կտոր կտոր
 չըրի»: Մովսէս կը պատասխանէ. «Տիեզերքի
 աղօթարանը ինծի կտոր կտոր կընար ընել, բայց
 թշնամին ալ զինքը կ'ոչնչացնէր»: Բոլոր ներկայ
 եղողները կը սարսափէին Մովսէսի համարձակ
 պատասխաններուն վրայ: Ուրիշ անգամ մըն ալ
 Փաթ-Ալի խան (յետոյ Շահ) ճակատամարտի մը
 ամէնէն խիստ ժամանակը կը մօտենայ և կը
 հրամայէ Մովսէսին որ թնթանօթները ուրիշ
 կերպով մը կարգադրէ: Ան կը պատասխանէ.
 «Խան, դու ի՞նչ կը հասկնաս թնթանօթներու
 ձգելը ու նպատագին զարնելը, հրամեցէք,
 գացէք, հեռու կեցէք, ու թշնամիները զարնել
 ուղեցէք»: Յաղթութենէն ետք Փաթ-Ալի կ'ըսէ
 «Մուսիս, գնա իմ ախոսը բաց և իմ սիրելի
 նժոյգներէս ո՛րը որ հաւնիս, քաշէ տար, քեզի
 կը նուիրեմ»:

Մովսէս խան քաջասիրտ ու աներկիւղ եղած
 Աղա-Մուհամմէդ շահին ընդդիմա-
 է պատերազմներու վճռական ժամանակ-
 ուն մէջ՝ երբ Շահը ուզած է իրեն սաղ-
 ան տաղանդին խառնուիլ: Անգամ մը
 ատամարտին ամենէն տաք միջոցին Շահը
 պարանօք կը մօտենայ թնթանօթներուն և

Անգամ մըն ալ ճակատամարտի մը ատեն թնդանօթները բլուրի մը վրայ բարձրացնելու համար ձիերու պէտք կար, Մովսէս կը հրամայէ զինուորականներուն որ երթան Փաթ-Ալի խանի թիկնապահներուն ձիերը բերեն, իսկ եթէ չտան, բռնի ուժով խլեն և բերեն. թիկնապահները կ'ընդդիմանան, միւս կողմէ Փաթ-Ալի Շահ լսելով անոնց աղմուկը, կ'ըսէ. — շուտ, շուտ ըրէք, երիվարներէն իջէք ու սուէք որ տանին, ապա թէ ոչ՝ Մուսիսը կը հրամայէ իմ տակի երիվարը անգամ առնել և լծել թնթանօթներուն:

Մեծ պահքի առաջին օրը կը յարձակին բերդի մը վրայ ու առաւօտէն մինչեւ երեկոյ կը ումբակոծեն, մինչեւ որ երեկոյին ուշ ատեն կը տիրեն բերդին. Փաթ-Ալի Շահ ներկայ ըլլալով կը տեսնէ որ Մովսէս, անօթի ծարաւ, մինչեւ երեկոյ չէր հեռացած թնդանօթներէն. կը հրամայէ խահարարներուն կերակուր տանիլ Մովսէսին և իր ընկերներուն վրանները: Ասիկայ Իրանի մէջ մեծ շնորհ մըն էր: Սպասաւորները Մովսէսի վրանը կը տանին մսեղէն կերակուրներ, երբ անոնք պահքի կերակուրներ կ'ուտէին: Մովսէս կը բարկանայ և կը հրամայէ ետ տանել մսեղէնները, գացէք ըսէք մատակարարին թող Շահին հարցնէ թէ երբ Նորին Մեծութիւնը գիտէ թէ իր ձիերուն ե՞րբ գարի և վարսակ պէտք է տալ և ուղտերուն ե՞րբ գարի. ինչո՞ւ չը կրնար գիանալ թէ իր թնթանօթաձիգները պահք օրերը և ան ալ մեծ պահքի օր իւր, միս և փիլաւ չեն ուտար այլ չոր մրգեղէն կամ մեղր: Սպասաւորները կը վերադարձնեն ընթրիքը և Սանը կը հրամայէ որ յաջորդ օրը մեծ բեռներով մրգեղէն և մեղր բերեն ամբողջ մեծ պահքին համար:

Կը պատմուի թէ երբեմն Փաթ-Ալի շահի ժամանակ մեծ բանակ մը արշաւած է Բիրմանի կողմը, Մովսէս խան պատերազմին պէտքերը կը ներկայացնէ նախարարին, որ կը խնդրէ որ մաս մը զեղչէ այդ ցուցակէն: Մովսէս խան հեզնաբար

կը պատասխանէ թէ «ասիկայ կաղամար չէ որ քանի չորնայ ջուր լեցնես, խառնես, խառնչտկես ու գրիչդ մէջը թաթխես, հանես և գրես. մենք պատերազմի ժամանակ, երիվարի տեղ՝ մարդ կամ աւանակ չենք կարող լծել, և վառօդի տեղ հող ու գնդակի տեղ քար լեցնել թնդանօթի մէջ:»

1817—1818 ին Շահգատէ Հասան Ալի Միրզա, Սուչա-Ուլ-Սայթանէ մեծ բանակով կարշաւէ դէպի Խորասան և անկէ Հերաթ: Գուրեան բերդի մօտ, Քուովի տեղը, Աֆղաններու հետ կռուելուն հասան Ալի իր բոլոր բանակովը վասնգի կը մասնուի: Բայց Մովսէս խան իր հրացաններով երկար ատեն կը դիմադրէ թշնամիներուն և անվեհեր քաջութիւններով կ'ազատէ Հասան Ալին, որ Մովսէս խանի կը կապէ տարեկան հարիւր թուման, որ մինչեւ իր մահը կը ստանար, իսկ Շահը երկու հարիւր թուման պարգեւ դրկած էր:

Մովսէսի եղբայրն էր Գասպար որ երկու անգամ թիֆլիզէն իր եղբօրը գացած է և բաւական հարստութեամբ վերադարձած է թիֆլիզ: Մովսէս բացի Պարսկական բանակին մէջ իր ունեցած քաջութիւններէն, եղած է նաև երեւելի ազգասէր մը և բարի Հայ մը, պահպանած է իր Կրօնքը և Ազգութիւնը և իր հայրենակիցներուն միշտ օգտակար հանդիսացած: Մեռած է 1820ին. թէհրանի մէջ խոր ծերութեան հասնելով և թաղուած է Ղազվին ըսուած բերդի Հայոց եկեղեցոյ հիւսիսային դրան առջև: Ինք առած էր Փաթ-Ալի շահէն ֆէրման մը որպէս զի այս եկեղեցին հիմնուի: Հայերը մինչեւ այդ ժամանակ թէհրանի մէջ եկեղեցի չէին կրցած ունենալ որովհետև բացարձակապէս արգիւոյց էր:

ԱՂԲԻԻՐՆԵՐ.—Նիսթեր Ազգային պատմութեան համար, երեւելի Հայկազունի ի Պարսկաստան, Գաշուս Շերմագանեանի. 1891 Ռոսով:

ՊՕՂՈՍ Ա. ԵՊՍ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԱԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼՍԵՑԻ 1763—1853

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՆԱՅՈՑ ԹՈՒՐՔԻՈՅ 1815—1823

ՊՕՂՈՍ պատրիարք Գրիգորեան Անդրիանու-
կացի ծնած է 1763ին էտիրնէի մէջ . փոքր
իջէն Երուսաղէմ զրկուելով այն տեղ ստա-
ն է իր կրթութիւնը և յետոյ Պետրոս պատ-
րք Եւզոկացիէն վարդապետ ձեռնադրուելով
քին միաբան անուանուած է :

Իբր Երուսաղէմի Պատրիարք Եւզոկիացի Պե-
տրք Եպիսկոպոս կը վախճանի 1800 Յունիս 18ին
ու և ուրիշ երեք վարդապետներ իբր նուիրակ
րկուին Պոլիս և ուրիշ քաղաքներ որպէս զի
սաղէմի վանքին այն ատենուան պարտքերուն
ման ի նպաստ հանգանակութեանց ձեռնար-

1805ին վերադառնալով Երուսաղէմ ա-
վերջը դարձեալ իբր նուիրակ Երուսաղէ-
մանքին ուղեւորած է Իզմիր , իսկ 1809ին
այ մէջ Երուսաղէմի պատրիարքական փոխա-
անուանուելով երկար տարիներ վարած է
պաշտօնը :

1814ին էջմիածին ուղեւորելով , Եփրեմ
ողիկոսէն եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ :

1815 Նոյեմբեր 29ին Աբրահամ պատրիարք
ան Տաթեւացի ստիպուած էր հրաժարելու
րիարքութեան պաշտօնէն , որովհետեւ նե-
ւցած էր Պէզճեան Յարութիւն և ուրիշ
տներ՝ անոնց անարգական խօսքեր ընելով ,
աբար Պոլսոյ մեծամեծները որոնց մէջ կը
ուէին նաև Գրիգոր և Սարգիս Տիւզեան
պիները , 1815 դեկտեմբեր 1ին հաւաքուե-
կ . Պոլսոյ Պատրիարք կ'ընտրեն Պօղոս Եպիս-
պոս , որ երկու օր վերջը դեկտ . 3ին կը
ու պատրիարքական խիլան :

Սյե միջոցներուն հռովմէական Հայերու մի-
ան խնդիրը երկար խորհրդակցութեանց նիւթ
էր և պահ մը նոյն իսկ որոշ եղբակացու-
յանգած էին երկու կողմերը :

Պօղոս պատրիարք համամիտ գտնուելով այդ
երուն 1816 Նոյեմբեր 9ին խորհուրդի հրա-
հայ ամիրաները և նոյն տարուոյ նո-
ր 23ին ալ հռովմէական Հայոց երեւե-

լիները որպէս զի կարելի չլլայ վերջ մը դնել
միեւնոյն ազգին պատկանող եղբայրներու դաւա-
նարանական բաժանման :

1817ին շարունակուեցան խորհրդակցական
ժողովները և նոյն տարուան հոկտեմբեր 23ին
երկու կողմի երեւելիները հաւաքուեցան Գուրու-
չէչմէ Պօղոս Պատրիարքի տունը և որոշեցին
վիճելի խնդիրները քննելու համար կրօնագէտ
անձերէ ձեռնհաս մարմին մը ընտրել :

Պօղոս Պատրիարքի կողմէ մասնաւոր կոն-
դակով 1818 Նոյեմբեր 22ին , այս մարմինն իբր
անդամ նշանակուեցան , Երուսաղէմի նուի-
րակ ձեռունագարդ Մարկոս արքեպիսկոպոս ,
Մշոյ Ս . Կարապետի փոխանորդ Առաքաակ Կա-
րապետ արքեպիսկոպոս , հանձարեղ Պետրոս
վարդապետ , Պալաթու աթոռակալ յարգի Տէր
Մելքոն , Մայր եկեղեցւոյ աթոռակալ գիսնական
Տէր Մեսրոպ , Սկիւտարի աթոռակալ պատուելի
Տէր Բարթողիմիոս , Պատրիարքարանի տիրացու
իւսասապերն Թագւոր վարժապետ : Իսկ նոյն
ժողովին նօսար անուանուեցան Ղալաթիոյ Տէր
Զաքարիա քահանան և Պատրիարքարանի տի-
րացու Գրիգոր :

Սակայն յետ բացում խորհրդակցութեանց
այս անգամ եւս միութեան խնդիրը ու է եղ-
րակացութեան հասցնել կարելի չըլլար :

1819 հոկտեմբեր 2ին տեղի կ'ունենար Տիւզ-
եան գերդաստանէն Գրիգոր , Սարգիս և Միքա-
յէլ Չէլէպիներու փողերանոցի պաշտօնէն վտա-
րումը և գլխատութիւնը . այս գլխատումին
պատճառներէն մէկ ալ ինչպէս կը հասկնանք
Մահավճիռէն (տես էջ 320) իրենց կաթողիկ ըլ-
լալը և իրենց տան մէջ եկեղեցի և այլ եկեղե-
ցական պիտոյքներ գտնուելն էր . հետեւաբար
կառավարութեան կողմէ առաջարկուեցաւ Պօ-
ղոս Պատրիարքի որպէս զի այս բաժանման ա-
ռաջքն առնէ , որովհետեւ տէրութիւնը Հայ
ազգն իբրեւ մէկ մարմին կը ճանչնայ և Պատ-
րիարքը բովանդակ ազգին համար պատասխա-
նատու է Բ . Դռան առջեւ :

ՀՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԵՆ = ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻ = Ա. ԵՒ Բ. ՀԱՏՈՐՆԵՐ

Գին 60 դրշ., Կազմուած՝ 75 դրշ.

«ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ»ի սոյն երկու հատորներուն մէջ ամփոփուած են 116 Հայ երկերիներու կենսագրութիւնները և 300ի շափ լուսանկարներ, ձեռագիրներ, գրութիւններ, նմանահանութիւններ, ևլն. ևլն.:

«ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ»ի Գ. եւ Գ. հատորները պրակ առ պրակ լոյս կը տեսնեն ամիս 1912 Յունուար 1էն սկսեալ: Կարելի է բաժանորդագրուիլ սոյն երկու հատորներուն 54 դրշ. թուրքիոյ, իսկ արտասահմանի համար 60 դրշ. կանխիկ վճարելով:

Գիմել Կ. Պոլիս հրատարակիչներուն Վ. և Պ. Զարդարեան եղբարց, (Զաքմագճը լար թ. 24-26), Գահիրէ՝ հեղինակին Վ. Գ. Զարդարեանի (Ապտ էլ Ազիզ էլ Թավափողոց թիւ 5) և կամ Սուրէն Զաքմագճեանի (Քաֆէ Շիշա):

Ալեքսանտրիա՝ Յ. Ղազիկեանի: Պոսթըն՝ Լ. Օտապաշեանի:

ՄԵՐ ՎՃԱՐՈՂ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐԸ

		ՉԸ.
		16,266.—
197. Արժ. Տ. Ներսէս քհնյ. Շահինեան Մարաշ	Գ. հատոր	30.—
198. » Տ. Հմայեակ քհնյ. Վարժապետեան Մարաշ	Գ. »	30.—
199. Ազն. Տիգրան խան Քէլէկեան ամբողջ 4 հատոր Յիշատակարանն նուիրուած է Կեսարիոյ Ս. Կարապետ վանքին		120.—
200. Տեարք Մելքոն Մինասեան	Գ. հատոր	27.—
201. » Հրանտ Սրապեան	Գ. և Գ. »	54.—
202. » Աստուածատուր Հարենց	4 »	108.—
203. » Սարգիս Աշճեան	Գ. և Գ. »	54.—
204. » Արմենակ Գաբրիէլեան Արաբկիր	Գ. և Գ. »	60.—
205. » Երուանդ Պէյազճեան	Գ. »	30.—
206. » Սերովբէ Խոհակերեան	Ա. և Բ. »	54.—
207. » Միհրդատ Համբարձումեան	Գ. և Գ. »	54.—
208. » Ասատուր Ստամպոլլեան Էտիրնէ	Բ. Գ. Գ. »	90.—
209. » Յովսէփ Ճէլալեան	Ա. և Բ. »	54.—
210. » Լեւոն Տնտեսեան	4 »	108.—
211. » Պատրիկ Կիւլպէնկեան Լոնտոն	4 »	108.—
212. » Վառչապուհ Մատթէոսեան	Գ. և Գ. »	54.—
213. » Յովհաննէս Շիշմանեան Մարաշ	Գ. »	30.—
		17,331.—